

Nők és elsők...

Ahogy elsuhan előttük a busz, szinte önkéntelenül olvasom a feliratokat: Kossuth Zsuzsanna Szakközépiskola, Teleki Blanka Általános Iskola és így tovább. Hányszor olvastam az első kiseddévó megalapítójának, Beethoven műzsájának, Brunsvik Teréznek a nevét is? És az a sok első: az első női cigányprímás, az első színésznő, az első női országgyűlési képviselő, az első orvosi egyetemet végzett női hallgató, az első női geológus és a többiek... Ugyan mit tudunk róluk? Tudjuk-e, hogy szépek, hogy csinosak voltak-e? Milyen anyák voltak? Azt tudjuk, hogy lettek követők. Egy olyan kép él róluk, amit többnyire az előítéletek és a félig-tudás alakított ki bennünk. Mindez annak kapcsán jutott eszembe, hogy **Józsa Judit** keramikus szobrász könyvet adott ki ezekről a hölgyekről és megajándékozott vele. Szeptemberi lapszámunk címlapján szerepelt is Zsolnay Judit, a világhírű pécsi Zsolnay porcelángyár alapítójának egyik lánya, aki kecses mozdulattal éppen egy tányér mintáit festi. A könyvet lapozva nagyon sok „elsőt” találtam – női első – és arra gondoltam, a szerző beleegyezésével elindítunk egy sorozatot, s olvasóinknak is bemutatunk közülük néhányat. Szövegben és képen, ahogy a szobrász megalkotta őket. Következzen két első: Cinka Panna és Moór Anna.

Czinka Panna (1711 – 1772)

A magyar cigányzenész családok közül kiemelkedik a *Czinka* família, amely négy generáción keresztül adta a magyar zenekultúra egyéniségeit. A család

hírnevét Rákóczi Ferenc fejedelem udvari muzsikusa, cigányprímása és annak unokája, az első ismert női prímás, Panna alapozta meg. Nagyapja keresztnéve ismeretlen, de fiaival, Sándorral és Ferenczel együtt szerzett művei annál ismertebbek: a Rákóczi siralma, kesergője és búcsúja, valamint a méltán elhíresült Bercsényi-nóták. Száműzetésében követték Rákóczi fejedelmet; az idős *Czinkát* Rodostóban temették el. Fiai hazatértek; az idősebbik *Sajógömörön* telepedett le. Az ő lánya volt Panna, aki 1711 végén, vagy a következő év elején láthatta meg a napvilágot. Tanítója és mestere természetesen az édesapja volt. kilenc éves korára már igazi virtuóza volt hangszerének. A csodagyerek taníttatására anyagi segítséget több gömöri földbirtokos is felajánlott, de zeneszerető földesura, *Lányi János* gróf maga kívánt gondoskodni a gyermekéről. Pártfogója Rozsnyóra küldte a városi karmesterhez. Három év alatt sokat fejlődött; híre külföldre is eljutott. 12 évesen minden fellépésén bámulatot váltott ki hallgatóságából. 1730 körül, 14 évesen, férjhez ment nagybögös kollégájához; vele és két zenész sógorával létrehozta korának egyik legnépszerűbb cigánybandáját. Saját gyermekeit is a családi hagyományhoz híven, hegedülni tanította. Velük később új, saját zenekart szervezett.

Czinka Panna kívánságára a földbirtokos *Lányi* csinos birtokot építtetett neki a Sajó partjára. Kétévente szép vörös egyenruhát varratott a bandának. Panna nyári időszakban szabadon, sátorban élt, csak télen költözött be házába.

Csáky Imre bíboros, Bács és Bihar megye főispánja, megbecsülése jeléül megajándékozta egy felbecsülhetetlen értékű Amati-mesterhegedűvel. A feljegyzések szerint Panna takarékosan élt, 1772-ben bekövetkezett halálakor egész vagyont hagyott gyermekeire. Végakarata szerint gyönyörű díszruhájában, ujján gyémántgyűrűjével és legkedvesebb társával, az Amati-hegedűvel temették el. Porhüvelye fölé *Lányi* emeltetett díszes síremléket.

A kompozícióban a csodaprímásunk mezítláb, egyik lábát egy fatörzsre helyezve, korabeli cigánylány viseletében, oldalára kötött, rózsás kendőben, hegedűvel látható. A farönkön kedvenc pipája és bo-

ros kancsó áll. Göndör, fürtös haját két oldalba fonva, füle mögé rózsát tűzve, átszellemülten, Amatihegedűjén húzza a magyar nótát.

Több száz művével meghatározta a XVIII. – XIX. századi magyar cigányzene fejlődését. Nagyon sok szerzeményének címét ismerjük, de sajnos dallamuk nem őrződött meg, így hitelesnek tekinthető műve nem maradt fenn. A zenetudósok szerint a híres Czinka Panna-nóta kétségtelenül XIX. századi alkotás, úgyszintén mindazok a dallamok, amelyeket Fáy István és Káldy Gyula az ő neve alatt adtak közre. Ugyanez vonatkozik a *Rákóczi-induló*ra is, amely ugyancsak nem az ő műve, hanem a XIX. század elejének reprezentáns magyar hangszeres darabja. Ennek ellenére a későbbi szerzeményekben és a magyar cigányzene általunk ismert változatában a csodaprimás Czinka Panna zenei hatása tovább él.

Moór Anna (1773 – 1842)

Gedai Csaba felvételei

Alsó-őri Moór Anna az első magyar színésznő. Kelemen László, az első hivatásos színtársulat szervezője, színésze és igazgatója alapítja meg az Első Magyar

Nemzeti Játékszíni Társaságot, 1790. szeptember 21-én, Kazinczy Ferenc és Gróf Ráday Pál támogatásával. Tagjai: Soós Márton, Horváth János, Baranyai Balázs, Ráth Pál, Ungvári István, Moór Anna, Termetzky Franciska, Nagy Erzsébet és Nagy Mária. Az első magyar hivatásos előadás 1790. október 25-én, nem a Kazinczy lefordította *Hamlet*, hanem a Brühl Der Bürgermeister-ből, Simai Kristóf fordította Igazházi, egy kegyes jó atya című polgári dráma. Az előadás színhelye a budai Várszínház. A darabban Julis szerepét alakította Moór Anna.

1790-ben, 16 évesen, miután a középnemes Fejér megyei családból származó lányt édesapja kitagadta, csatlakozott a színtársulathoz és 1796-ig, a feloszlásig volt tagja. Legelső szerepével ő aratta a legnagyobb sikert. Saját kézzel varrta fellépő ruháit, a közönség szerette, szépségével, tehetségével hódította. A színtársulat vezető színésznője lett. Kazinczy így nyilatkozott róla: „A szép Moór Náninak nem kellé mester, ötlet a természet szülte azzá. ... Szava, állása, mozgásai, különösen az a mesteri kéztartás is, csudálást érdemle.”

Tragédiák hősnőit, szenvedő asszonyokat, leányokat játszott, szerepelt énekes játékokban és táncprodukciókban is. Főbb szerepei: *Eulália* az „Embergyűlölés és megbánás” című; *Angyelika* „A filozófus” című darabban; *Júlia* a „Rómeó és Júlia”-ban; *Cora* „A nap szüze” című darabban; *Etelka* „A megszorított ártatlanság”-ban. Dugonics András *Bátori Mária* című és két másik művét dramatizálta.

1793-ban ment férjhez *Rehák* József ügyvédhez, aki a magyar színházügy pártfogója volt. 1794-ben a legszorgalmasabb színésznő díját, 100 forintot ő nyerte el. *Sehi* Ferencz kedvesének, Liptay Máriaának akarta ezt megszerezni, ezért meghamisítva Rehákné aláírását, botrányba keverte. A közönség Annát előadás közben kipisszegték és ő kilépett a társaságból. Az alávaló Sehit leleplezték, bocsánatot kért, de a társaság jó hírnevét aláásta. Rehákné visszatért, alkalmanként még színpadra lépett, de még negyven éves sem volt, amikor visszavonult. 1796-ban, a Martinovics-mozgalom vérbefojtása után a társulat feloszlott. A magánéletben erényes, jó háziasszony, a pesti jótévközi asszonyi egyesület tagja. 1828-ban férjével pilisvörösvári birtokukra költöztek, ahol 1842-ben, 68 éves korában halt meg.

Rehák Richárd őrnagy birtokában volt az 1815-ben készült, *Donát* János festette portré, amely szerint megmintázhattam a színésznőt. Ruháján a remény virágaival, kedves mosollyal, gráciával hajlik meg a közönség előtt, karjai szabadon, kecsesen nyúlnak ki. Sokszor mondta: „a kar szép formáját semmi sem fejlesztheti ki annyira, mozdulatainak semmi sem adhat annyi bájt, mint a fonás.” Valóban, rokkáján sokat font, szép karja volt még élemedett korában is.

Akkoriban a dráma és a színjátszás első célja az anyanyelv védelme, ápolása és fejlesztése volt. Kevesen tudják, hogy Moór Anna az első drámai színésznőnk. A magyar nyelv őrzőangyala volt.